

KODÁLY ZOLTÁN

ARANY JÁNOS DALLAMGYŰJTEMÉNYE

Előadás a Nyelv- és Irodalomtudományi Osztály 1952. okt. 27-én — Arany János halálának 70. évfordulója alkalmából — tartott felolvasó ülésén

Arany János dallamgyűjteményének kiadásával ismét régi mulasztást tesz jóvá a Magyar Tudományos Akadémia. Nagy íróinak megbecsülésében minden nép elérkezik odáig, többnyire csak haláluk után több-kevesebb idővel, hogy minden tollvonásukat a nyilvánosság elé akarja tárni, még azokat is, amelyek az átlagos olvasót legfeljebb elnéző mosolyra indítják.

Arany dallamgyűjteménye nem ilyen okból került kiadásra. Nem kegyelet vagy csupán tudományos érdeklődés indokolja közzétételét. Elvi jelentősége van, annak idején talán nagy hatása lett volna költészetünk, zenénk fejlődésére, és hisszük, hogy ma, kerek 80 esztendő késés ellenére sem marad hatástalan.

Ezt az állítást szeretné mai előadásom indokolni.*

Keletkezéséről ennyit tudunk. Mikor Bartalus 1872-ben népdalgyűjtésre indult, Aranytól és fiától is feljegyzett néhány dalt: kéziratos gyűjtőkönyve elején az első hat szám után azt jegyezte be, hogy »Arany János (ill. A. László) után.« Nem tudjuk pontosan, de valószínű, hogy ezeket Aranyék mondták tollba. Űgylátszik, Arany később jobbnak gondolta, hogy ő maga írja le, amit tud. Így írta össze gyűjteményét, alkalmasint először egyes cédulákra, majd némi rendezés után egyfolytában letisztázta egy előre összefűzött kótafüzetbe. A kötés utólag készült, mert néhány helyen a könyvkötő levágott Arany írásaiból egy-egy sort vagy betűt. — Három részre osztotta: I. Népdalok és rokon (1–103.), II. Társas dalok (többnyire idegen dallamra) (1–38.), III. Kántáló dallamok és gyermek réják (1–8-ig).

Nem népdalgyűjtemény, egy részéről már a címben is jelzi, hogy nem az. Dallamgyűjteménynek készült, egyáltalán nem törekszik a szöveg teljességére. Majdnem kivétel nélkül egyetlen verset ír a dallam alá, többször Erdélyire utal a folytatásért, néha még egy teljes verset sem ír le: I. 14. »nem tudom«. I. 82. »Szövegéből csak e két sort tudom (nem is az elejét), ez sem népies, hanem diákos.« I. 53. is csak két sor.

*A felolvasásban említett dallamokat elénekelte a M. Áll. népi együttes két tagja, Kürti Éva és Jagicza Sándor. Az olvasó a közben megjelent kiadványban találja meg, az idézett számok alatt. A részletekre lásd a kiadvány jegyzeteit.

A gyűjteményt Bartalusnak adta felhasználásra, az ő hagyatékából a Budai Pedagógium könyvtárába, onnan legújabbán a Tudományos Akadémia kéziratárába került.

Lássuk, hogyan sáfárokodott Bartalus a rábizott kincssel. Mellőzve többrendbeli, egymással nem egyező adatát, megállapíthatjuk, hogy összesen 42 darabot közölt belőle 1873—96 közt megjelent gyűjteménye kötetiben elszórva. Tehát 107 darabot mellőzött. Kérdés, valóban a javát válogatta-e ki, és azt híven közölte-e. Mindkét kérdésre nemmel kell válaszolnunk. Egész sor érdekes és értékes dallamot mellőzött, és amit kiadott, gyakran önkényes, egy-két esetben valósággal torzító változtatásokkal adta ki. Így hát Arany kézírata a maga teljességében s a lejegyzés minden sajátosságával csak most lát napvilágot. Bartalus mellőzte: 1. ami már előbb, esetleg többször is megjelent; 2. a II. rész német dallamait. De a III.-ból egyet sem közölt. Az I. részből több olyant mellőzött, ami gyűjteménye értékét csak növelte volna. Még ha az újabb gyűjtések egy részüket máig élőknek bizonyítják is, Arany lejegyzése, mint legrégebb, nagy értéket jelent.

Lássunk néhány példát a Bartalustól mellőzöttekből. (I. 2., 12., 14., 23., 24., 28., ennek B. két rossz változatát is közli. 48., 69., 74., 94.) Ez utóbbit Simonffy Arany versére írta! Arany más szöveggel tudja. Még különösebb, Bartalus sem említi a szerzőt (IV. 150), pedig odáig vagy ötször megjelent nyomtatásban. I. 101. hasonló Arany saját dallamához (II. 31. Hős fiad). Rokon vele: Bú kél velem. (Saját dalai 10. sz.)

A II. részből csak kettőt közölt: 8., 31. Ez érthető: a Magyar Népdalok egyetlenes gyűjteményében nem talált helyet e németes dallamoknak. Zene-történészeink dolga lesz felkutatni eredetüket. Sokra egyelőre Arany kézírata az egyetlen adat.

Valahára meg kell kezdeni a magyar biedermájer zenéjének tüzetes vizsgálatát. Ez a nyugati versformákkal egyidőben beszüremkedett dallam-raj soká akadályozta egy magasabb magyar dallamstílus kialakulását. Éket vert a néphagyomány és a műveltek ízlése közé, hatását mai napig érezzük. Nem engedte, hogy a néphagyomány közvetlen átfejlődjék magasabb stílusba. Ezáltal zenénk fejlődésében legalább 100 esztendei késedelmet okozott. Nem okozhatta volna, ha művelt osztályunk nem szegődik annyira az idegen szellem szolgálatába, aminek viszont megvannak a történeti és társadalmi okai. Így kénytelen kellett lenni máig küzdeink maradványaival, akárcsak a nyelvújítás germanizmusaival. Látjuk: Arany ifjúságában még mily nagy divatja volt. Az I. részből is jó néhányat ide lehet sorolni, úgy, hogy nem 38, hanem kb. 50, a gyűjtemény jó harmada képviseli ezt a stílust.

De nem közölte Bartalus a II. 38. sz.-ot sem. Pedig adataink vannak, hogy e dalsóport egyik dala Arany kedvence volt, társaságban többször eldalolta. (Voinovich: II. 282. lap.) Az egész 38. számot bemutatjuk, mint adatot az akkori kollégiumi diákság zenei kedvteléseire.

Bartalus változtatásait bemutatni itt nincs terünk. A kiadvány jegyzetei részletesen felsorolják. Elrontva közölte pl. az I. 37. számot. Ez tipikus régi népdalformánk, még a honfoglalás előtti korból, t. i. a rokonnépeknél is megvan. Bartalus, bár közölt többilyent, úgylátszik, nem volt tudatában. 1924-ig, Bartók könyve előtt nincs tudomásunk, hogy valaki észrevette, említette volna. Az I. 96. sz.-ot nem Bartalus, hanem Káldy közölte elrontva. A műkedvelő Arany leírása pontosabb, hitelesebb, mint a szakembereké.

Nem remélem, hogy a bemutatott dalok eléggé megalapozzák, amit a gyűjtemény jelentőségéről mondtam, és még mondandó vagyok. Ahhoz behatóbb foglalkozás kell. Sajnálom, hogy a kiadványt a nyomdai munka elhúzódása miatt nem tehetem t. hallgatóim elébe. De talán sikerült érdeklődésüket annyira felkeltenem, hogy kézbe veszik, mielőtt megjelenik. Ha végiglapozzák és figyelmükre méltatják az egyes dalokhoz fűzött megjegyzéseket, talán el fogják ismerni, hogy nem mondtam sokat.

Már a bemutatott szemelvényekből látható, hogy nem olyan értelmű népdalgyűjteménnyel van dolgunk, mint mikor valaki elindul falura, ismeretlen dallamok felkutatására. Arany azt írta össze, amit tudott: gyermek- és ifjúkora emlékeit. Forrást csak egy esetben említ. (I. 35.) Aligha teljes a gyűjtemény: egy sor, akkoriban közismert dal nem szerepel benne, pedig Arany bizonyára ismerte.

Jelentőségét három pontban foglalhatjuk össze.

1. Arany megismeréséhez új, és minden mástól független adalék. »Mondd meg nekem, mit dalolsz, megmondom, ki vagy!« Ezt a mondást talán nem alkalmazhatjuk mereven. Bizonyára nem minden tetszett neki egyformán. Mindnyájan végighurcolunk életünkön egy csomó, zsenge korunkban belénk gyökeredzett dallamot, ami akár tetszett, akár nem, része lett életünknek, zenei tudatunk kialakulásának. Ennyiben jellemzi Aranyt gyűjteménye. De nemcsak őt, korát is.

2. Ebben áll zenetörténeti jelentősége. A harmincas évek dalkészletéről egyedülálló karképet ad. Sokban találkozik Tóth István kéziratával, de számos dallamra egyetlen forrás. Egy-két emberöltő változásait érdekesen mutatja a P. Horváth Ádám hasonló jellegű gyűjteményével való összevetése, mely most az Akadémia kiadásában szintén hozzáférhető lesz. De Aranynak »maga csinálmanya« csak egy van közte, zenei pontossága pedig magasan felette áll.

3. Előttünk áll verstani vizsgálódásainak zenei alapvetése. Kár, hogy az ott idézett dallamoknak csak ritmusképleteit közölte, nem teljes kótáját. Nagy mértékben növelte volna műve meggyőző erejét és talán hamarabb talált volna általános megértésre.

De előttünk áll nemcsak verselméletének, hanem verselő gyakorlatának zenei alapja is. Ezek a dalok termékenyítették, táplálták ritmusfantáziáját, aminek sok apróbb-nagyobb nyomát lehet felfedezni műveiben. Ezek bátorították a magyar versforma újjáteremtésében. Ime, mit tanulhat a népdalból

a költő! De csak a teljes, dallamától meg nem fosztott népdalból. Ilyen verse-lésig csak az a költő jut el, aki az élő hagyomány részese, folytatója. Általános, sokszor ismételt vélemény, hogy Arany tanult legtöbbet a néptől. De csak most látjuk, kótás gyűjteményéből, mit és hogyan tanult.

Nem gyűjtő. Goethe a nép közé megy s előtte addig ismeretlen darabokat feljegyez, dallamukat megtanulja, Kornélia hugának eldalolja, s az kótára teszi. Arany nem megy a nép közé. Ott él közöttte, ő maga is része a népnek. Nem kutat, nem gyűjt, nem jegyez, de öregkorában visszaemlékszik, mit hallott valaha mindennapi környezetében. Azt leírja, lekótázza sajátkezűleg. (Goethe ezt nem tudta, bár zongorán és csellón is játszott.) Mi több, újra próbálkozik, mint már fiatalkorában egy-kétszer, dallamot szerezni, a maga és mások verseire. Nyilván arra tanította a népdal, hogy a vers nem teljes mű dallam nélkül. Mivel verseit kevesen, vagy nem kielégítően zenésítették meg, ő maga próbálkozik. Nem akarta csonkán, dallamtalanul itt hagyni verseit. Jóformán haláláig foglalkozott újra meg újra megzenésítésükkel.

Nagy tanulság ez költőinknek. Közhit ma, hogy Arannyal a magyar versforma kimerült. Utódai valóban nem tudtak új csapást vágni benne. Ezért többnyire a nyugati formák kényelmes, kijárt útjára tértek. Az úgynevezett jambusi hangulatkör babonája győzött. A magyar forma keltette dallam-émlékek — úgymondták, — nem jól illenek magasabbrendű mondani-valóhoz. Mintha az idegen formák nem keltenének ugyancsak dallamemlékeket, csakhogy idegeneket! Mintha magasabb röptű gondolatot magyarul csak idegen dallamemlékekkel lehetne kifejezni!

Talán mégsem így van. Az elcsépelet, elkoptatott magyar dallamok, és esetleg triviális szövegeik emléke persze zavarja a költői mondanivalót. Mai népdalismeretünk azonban Aranyénak sokszorosa, mennyiségben is, minőségben is. Arany csak egyetlen helynek, Nagyszalontának népdalait ismerte élményszerűen. Ott a néphagyomány mélyrétege úgylátszik, már akkoriban sem igen élt. Vagy ha élt, Arany nem jutott érintkezésbe azzal a néposztállyal, amely még őrizte. Még száz évvel Arany születése után hallhattunk ott régi pásztor- és betyárdalokat, melyeknek nála nincs nyoma, pedig bizonyára akkor is éltek. Arany nyilván nem ismerte szülőföldje dalkincsét a maga teljességében, hanem csak azt a részletét, amely közvetlen környezetében élt.

Ha őt ez a maroknyi anyag ilyen verselésre tudta ihletni, mennyivel többet meríthetne a mai költő a ma ismert népdalkincsből! Persze, csak a dallamában élő, s nem könyvből, hanem teljes, kétoldalú mivoltában megismert és átélt népdalból. Enélkül hiába olvassa éjjel-nappal a népköltési szöveggyűjtemények papírját. És még egyet. Elképzelhető-e, hogy Arany akkor is eljut versművészete magaslatáig, ha nem tudja lekótázni dallamait, hanem csak dalolgatja, mint annyi nótakedvelő magyar? Nem képzelhető. A tökéletességnek azt a fokát csak a zenei elemek legapróbb részleteinek tudatossá tétele által érhetette el! A versművéség iskolájának alapvető tárgya

a zenei írás-olvasás. Ha ezt megszívlelnék versíróink, mindjárt kevesebb pongyolaságot vetnének szemükre a bírálók. És ráeszmélnének a jambus dallamemlékeinek idegenségére.

Elérkezett az idő, hogy a népdal, de nem a szövege, hanem szöveg és dallam oszthatatlan egysége újra akkora, vagy még nagyobb hatással lehet műköltésünkre, mint száz esztendeje. S ezzel a magyar versformák soha nem álmodott megújulása is kell, hogy bekövetkezzék.

Várjuk a költőt, aki végrehajtja.

